

geopen, twee jaar vóór die opening van die Oosterlyn. Die NZASM het natuurlik 'n groot aantal geboue in Pretoria laat oprig, soos byvoorbeeld die woonhuise vir spoorwegwerkers in Salvokop, die NZASM-hoofkwartier op die hoek van Minnaar- en die huidige Paul Krugerstraat, sowel as verskeie geboue op die stasieterrein, insluitende wat vandag as die Ou NZASM-goederekantoor bekend staan. Die meeste van hierdie geboue is ongelukkig reeds gesloop, met die gevolg dat die Ou Goederekantoor vandag die grootste en beste oorblywende voorbeeld van 'n NZASM-gebou in Pretoria is.

Omdat baie van die NZASM se dokumente òf na Nederland teruggeneem is òf verlore geraak het, is daar maar min oor die individuele NZASM-geboue bekend. Dit is ook die geval met die Ou Goederekantoor. Die gebou is vermoedelik in 1896 opgerig, maar daar bestaan dokumentêre bewys dat dit in 1899 reeds bestaan het.

Hierdie simmetriese dubbelverdiepinggebou het 'n staandak en twee eenvoudige tuitgewels, met enkele reliëfversierings op die muurvlak. Die twee oorblywende aansigte is onpretensieus, maar spreek van 'n gedissiplineerde ordelikheid. Die gebou is van aangename verhoudings en adem 'n gees van ou-wêreldse waardigheid. Aan die westekant is die oorblyfsels van 'n perron nog te sien, 'n herinnering aan die feit dat treine destyds tot by die gebou kon beweeg.

Omstreeks 1903, in die tyd van die *Central South African Railways*, het die Ou Goederekantoor die stasie se telegraafkantoor gehuisves.

Weens die bouvallige toestand daarvan, het die destydse SA Spoorweë in 1969 dit oorweeg om die gebou te sloop. Vertoë vir die bewaring daarvan is egter deur die Stigting Simon van der Stel gerig. Hoewel daar toe besluit is om die gebou in trust aan die Stigting oor te dra, het 'n tekort aan kantoorakkommodasie die Spoorweë genoop om dit vir eie gebruik te herstel. Vandag huisves die gebou personeel van die SA Vervoerdienste se Oos-Transvaalse Afdelingsbestuurder.

Die Ou NZASM-goederekantoor is in 1981 tot nasionale gedenkwaardigheid verklaar.

(Met dank aan die Raad vir Nasionale Gedenkwaardighede, Kerkstraat-Oos 698, Arcadia, Pretoria 0083, Tel.: (012) 44-2812 en Posbus 4637, Kaapstad 8000, Tel.: (021) 46-8370)

GEDENKTEKENS VIR MINDER BEKENDE PERSONE IN EN OM PRETORIA (1)

Ds. Dirk van der Hoff

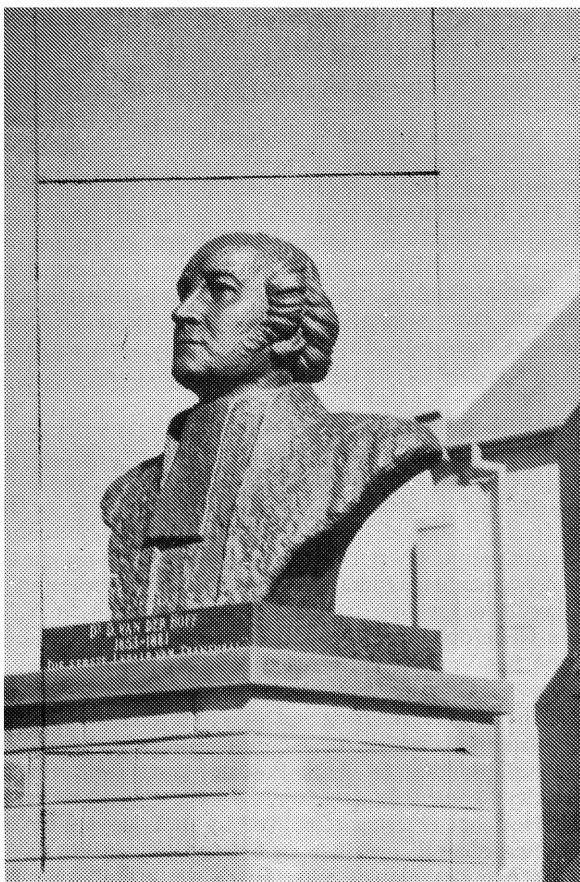
deur C. de Jong

Aan die noordekant van Jacob Mareestraat in Sentraal-Pretoria, 100 meter ten ooste van Paul Krugerstraat, staan die Dirk van der Hoffgebou, genoem na Dominee Dirk van der Hoff. Dit is in 1959 geopen en gee onderdak aan die administrasie van die Nederduitsch Hervormde Kerk van Afrika en afdelings daarvan, soos die Sendingsraad, die Diens van barmhartigheid, die argief en die kerkmuseum: twee belangrike instellings vir die geskiedenis van Transvaal. Tot 1983 was daar ook die Pretoriase Conservatorium vir musiek gevestig. Dit is na elders verskuif, behalwe die orrelisopleiding.

Wie was Ds. Dirk van der Hoff?

Hy is gebore te Dordrecht in Nederland in 1814 as seun van 'n winkelier en het in 1833-40 godgeleerdheid in Leiden gestudeer. Omdat hy in Nederland geen beroep as predikant gekry het nie, het hy op aanmoediging van 'n Boerevriend met invloed, professor U.G. Lauts, met sy gade in 1852 na Suid-Afrika geëmigreer. In Kaapstad het hy hom eers by die Nederduitsche Gereformeerde Kerk aangesluit. Hy het na Transvaal gereis en is deur die gemeente daar as eerste permanente predikant in die republiek bevestig. Toe dié gemeente sy eie herder gekry het, het hy kort daarna van die N.G. Kerk afgeskei en hom die Nederduitsch Hervormde Kerk van Afrika genoem. Lidmate van die N.G. Kerk het Van der Hoff sy oorgang ernstig verkwalik. Hy het dan ook meermale met N.G. predikante in Transvaal gebots, onder andere met Ds. J.L. Jooste. 'n Tweede skeuring het in 1859 plaasgevind, toe die Gereformeerdes hulle afgeskei het en die Gereformeerde Kerk onder leiding van 'n ander gebore Nederlander, Ds. Dirk Postma, gestig het. Van der Hoff en Postma het egter altyd goeie vriende gebly.

Ds. Van der Hoff het ervaring gemis toe hy in Transvaal bevestig is, maar hy was 'n hooggewaardeerde prediker en het spoedig getoon dat hy 'n harde werker en uitstekende organisator was. Hy is die grondlegger van die N.H. Kerk in Transvaal - destyds 'n grotendeels onontginde land met baie min blankes, beheers deur swartes en wilde diere. Hy was 'n dominerende, ontoegeeflike persoon en het dikwels in konflikte beland. Hy het ook digterlike talent besit. Hy het met sy broer die Vierkleur ontwerp, wat in 1857 as die vlag van die Zuid-Afrikaansche Republiek aanvaar is, en hy het 'n 'Vlaggelied' en ander geleentheidsliedere gemaak. Hy is in Potchefstroom op 9 Oktober 1881 oorlede, nadat hy die herstel van Transvaal se onafhanklikheid nog beleef het. Die gebou van die Nederduitsch Hervormde Kerk is tereg na hom genoem om sy nagedagtenis te eer. Ook die Dirk van der Hoffweg in Claremont, Pretoria, waaraan die Voortrekkergrafte van die familie Booysen geleë is, herinner aan hom.

*Borsbeeld van DS. DIRK VAN DER HOFF in die
Dirk van der Hoffgebou te Pretoria*

Foto: Nederduitsch Hervormde Kerkargief

UIT DIE VOORGESKIEDENIS VAN DIE OPRIGTING VAN 'N UNIVERSITEIT TE PRETORIA, 1896-1897

deur J. Ploeger

In 'Ad destinatum, Gedenkboek van die Universiteit van Pretoria' (Johannesburg 1960), is die eerste hoofstuk gewy aan pogings wat voor 1910 aangewend is om 'n universiteit te Pretoria in die lewe te roep. In Mei 1889 het die Uitvoerende Raad van die Zuid-Afrikaanse Republiek, en in dieselfde jaar ook die Volksraad, so 'n gedagte uitgespreek, maar pogings om deeglik opgeleide en bevoegde personeel vir 'n Transvaalse universiteit te werf het nie geslaag nie. Op 10 Maart 1899 het hierdie aangeleentheid vir die laaste maal in die Volksraad ter sprake gekom. Die uitbreek van die oorlog het as 'n spelbreker opgetree.

Dit verdien om vermeld te word dat die Universiteit van die Kaap die Goeie Hoop in 1896 ook vir Transvalers, Vrystaters en Natallers oopgestel is, dat Transvalers wat hulle verder wou bekwaam, onder meer aan Nederlandse universiteite kon studeer en dat die Transvaalse Volksraad steeds bly aandring het op die handhawing van 'landszonen' teenoor ingevoerde Kapenaars en Nederlanders as onderwysers, amptenare e.d.m. Teen hierdie agtergrond moet die volgende insiggewende korrespondensie van 1896 gesien word.

1. Dr. John Brebner se siening

Op 21 Oktober 1896 het die Vrystaatse onderwyshoof, dr. John Brebner, aan sy Transvaalse kollega, dr. N. Mansvelt, geskryf oor 'n gesprek oor universiteitsaangeleenthede wat hy 'n tydjie gelede met Mansvelt en dr. H. Reinink, hoof van die Staatsgimnasium, in die Transvaalse hoofstad gevoer het. Daarna het dr. Brebner volgens sy reeds genoemde skrywe oor heelwat onderwys- en universiteitsaangeleenthede in Suid-Afrika nagedink en tot die volgende konklusie gekom:

a. Die Universiteit van die Kaap die Goeie Hoop voldoen in baie opsigte nie aan die behoeftes van die susterrepublieke nie. Om 'echt Zuid-Afrikaansch' te word moes die reeds genoemde universiteit 'n deeglike hervorming ondergaan. 'n Suid-Afrikaanse universiteit moet as 'n eerste vereiste toeganklik wees vir alle studente in Suid-Afrika¹ en volgens dr. Brebner was dit nie die geval met die Universiteit van die Kaap die Goeie Hoop nie. Nieteenstaande hierdie beswaar het dr. Brebner hom, indien dit nodig sou word, nie vereenselwig met die stigting van 'n tweede universiteit in 'n dunbevolkte land nie.

'n Verdere beswaar teen so 'n voorneme was dat die blanke bevolking van Suid-Afrika 'aan ééne natie behoort'. Op grond van hierdie besware en met die doel om 'n oplossing te vind vir die rigting van veranderings, waardeur die universiteit te Kaapstad vir die hele blanke Suid-Afrika toeganklik sou word, het dr. Brebner 'n besoek aan die Moederstad gebring en daar steun vir sy denkbeelde gevind om veranderings en hervormings aan te bring. Volgens hom sou daar met die aanstelling van 'n nuwe universiteitsraad in 1897 vermoedelik 'n nuwe gees heers. Reeds was nuwe voorskrifte in verband met

die matrikulasië-eksamen aanvaar deur die bestaande minimum-vereistes te verhoog en die 'ellendige impositieën' van kennis te bemoeilik.

Met 'n verwysing na 'n beswaar wat dr. Reinink geopper het teen 'n slaagpersentasie van 40, het dr. Brebner aangevoer dat dit onjuis en onbillik sou wees om dié persentasie te verhoog, omdat die vroe deur vreemde eksaminatore gestel word, terwyl aan die Staatsgimnasium te Pretoria die dosente van die leerlinge met hierdie saak belas was. Verder het die Vrystaatse onderwyshoof gemeen dat dit nie onoordeelkundige moeikhede sou oplewer nie dat die kandidate ooreenkomstig hulle eie begeerte in Nederlands of Engels ondervra sou word. Eksaminatore uit Bloemfontein en Pretoria sou met die ondervraging wat die kandidate in Nederlands betref, ongetwyfeld hulp kon verleen.

Verder het dr. Brebner geskryf:

*'Wij zijn een kleine staat met een klein aantal kandidaten en misschien zullen de autoriteiten om die reden niet naar ons luisteren, maar indien de rijke en invloedrijke Zuid-Afrikaansche Republiek met ons samenwerken wil, kunnen wij presie op de Kaapsche Universiteit uitoefenen, en naar mijn bescheiden oordeel veel nut stichten voor geheel Zuid-Afrika. Vele Afrikaners in de Kaapkolonie zullen zulk een beweging met blijdschap begroeten.'*²

Dr Brebner het op grond van sy uiteensetting die oordeel van die onderwysmanne te Pretoria gevra en verder 'n praktieser ingerigte matrikulasië-kursus bepleit vir dié leerlinge wat na die eksamen hulle op boerdery of handel sou toelê. Hy het in dié verband na die HOOGERE BURGERSCHOOL-opleiding in Nederland en die REALSCHULE se kursus in Duitsland verwys.

2. Ondersoek en bevindings (Pretoria)

Die Transvaalse Superintendent van Onderwys, prof. N. Mansvelt, het dr. Brebner se brief aan die rektor van die Staatsgimnasium, dr. H.T. Reinink, en sy personeelslede dr. H.G. Breyer, N. Hofmeyr en W.A. Macfadyen voorgelê en hierdie deskundiges versoek om kommentaar op dr. Brebner se denkbearde te lewer.³ Op grond van hulle verslae het prof. Mansvelt allereers daarop gewys dat dr. Breyer en Reinink in Nederland gebore en aan Nederlandse universiteite opgelei was. Hofmeyr was 'n Suid-Afrikaner wat aan die Universiteit van Kaap die Goeie Hoop opgelei was, terwyl Macfadyen in Engeland sy studie voltooi het.⁴ Al hierdie rapporteurs was van mening dat ookal sou die Universiteit van die Kaap die Goeie Hoop in die gees soos deur dr. Brebner geskets, hervorm word, dit vir alle blanke Suid-Afrikaners toeganklik sou wees. Verder was hulle van mening dat dit hoogs bedenklik vir die selfstandige ontwikkeling van die Zuid-Afrikaansche Republiek sou wees. So 'n koers sou tewens onverenigbaar met die geaardheid van die Z.A.R. wees indien die Transvaalse regering die hoogste belange van sy onderwys sou verbind met 'n instelling wat op 'n buitelandse wet gebaseer was. By die totstandkoming van dié wet of in verband met wysiging van hierdie wet is die Z.A.R. nie geraadpleeg nie en sou in die toekoms ook geen medesegenskap daarvoor kry nie.

Verder was die regering gebind aan 'n besluit van die onderwyskommissie wat op 8 Augustus 1895 deur die eerste Volksraad benoem is en waarin

opdrag gegee is om 'n wetsontwerp te publiseer. Hierdie wetsontwerp was bedoel om 'n universiteit te stig ten behoeve van die leerlinge van die Staatsgimnasium wat hulle studie aan die Pretoriase onderwysinrigting voltooi het.

3. Dr, Brebner se antwoord

Op 10 Januarie 1897 het dr. Brebner soos volg op bogenoemde skrywe geantwoord:

'Het Afrikaansche volk is één van de Kaapstad tot de Zambezi, met gelijke aspiratiën en behoeften, en de regeering van al die staten is feitelijk in hun handen. Het is niet de Engelsche regeering, die de wetten voor de Universiteit maakt, maar het Kaapsche Parlement; en wanneer, zooals nu, een Afrikaner geest daarin heerscht, zal de wetgeving in Afrikaanschen zin zijn. Naar mijn bescheiden oordeel is de geest van de onderwijsauthoriteiten te Kaapstad te Engelsch, en die te Pretoria te Hollandsch, en geen van beide echt Afrikaansch, zooals het behoort te zijn. Zuid-Afrika wordt tweetalig en wordt republikeinsch, en niemand zal dien stroom des tijds kunnen keeren. Ik wou gaarne de medewerking van de Z(uid-) Afrikaansche Republiek gehad hebben om pressie op de jingo's te Kaapstad uit te oefenen, maar als ik mij niet vergis, zal de nieuwe Universiteits Raad bezielid worden met een warmer Afrikaner geest dan tot hertoe. 'Isolatie is kracht' is, pace Groen van Prinsterer, slechts tijdelijk waar: op den duur is het zwakheid ..... Of-schoon onze ideeën verschillen, zijn wij allen verlangend het Afrikaansche volk op te heffen en in het rechte spoor te brengen; en het zal toch een dag gelukken'.

Met hierdie antwoord van 'n Skotse klassikus, Presbiteriaanse leraar en grondlêer van die Vrystaatse onderwysstelsel, gebore op 3 Maart 1833 in die distrik Auchinblae en oorlede te Kaapstad op 24 November 1902, is die belangrike korrespondensie - gekenmerk deur 'n diepgaande verskillende en 'n wonderlike vergesig - afgesluit.

Verwysings

1. TAB, OD 39, OR 9623/96, Dr. John Brebner - Prof. N. Mansvelt, Bloemfontein, 21 Oktober 1896.
2. Ibid.
3. OR 9623/96, waarin OR 10814/96 (verslag van dr. H.T. Reinink), 19 November 1896; OR 10814/96 (verslag van dr. H.G. Breyer), 20 November 1896; OR 10814/96 (verslag van N. Hofmeyr); OR 10814/96 (verslag van W.A. Macfadyen).
4. OR 9623/96, OR 10814/96. Prof. N. Mansvelt - Dr. John Brebner, 7 Januarie 1897.
5. OR 9623/96, OR 618/97, Dr. J. Brebner - Prof. N. Mansvelt, 19 Januarie 1897. G. Groen van Prinsterer (1801-1876), grondlêer van die Christelik Nasionale Onderwys in Nederland, geskiedskrywer, politikus/leier van die Anti-Revolutionaire Partij in Nederland.

PAUL KRUGER EN DIE ORANJES

deur C. de Jong

In President Kruger se huis aan Kerkstraat-Wes te Pretoria hang 'n groot, omlyste huldeblyk aan die President met in die middel 'n vollengteportret van Koningin Wilhelmina van Nederland. Dit is aan die President oorhandig by sy aankoms as banneling in Nederland in Desember 1900. Blykens die opskrif bo-aan is dit 'n huldeblyk van 'n groep leerlinge van 'n hoërskool vir meisies. Die stadswapen van Amsterdam op die prent verwys na 'n skool in hierdie stad. Aan weerskante van die wapenskild is 'n paar vlâe - die Transvaalse en die Nederlandse - afgebeeld. Die onderskrif is met die hand geskryf en is 'n gedig wat lui:

Wees mij, o God, en mijn arm volk genadig;
Zoo bad onz' eerste Oranje in bange stervenssmart.
Wees Kruger en zijn edel heldenvolk genadig!
Die bée rijst thans omhoog uit ieder Néerlandsch hart.

Deez' beelt'nis der Vorstin wier hoede U herwaarts leidde,
Biedt U een meisjesschaar, voor Haar en U ontgloeid.
O, geve Hij die Néerland eens bevrijdde,
Dat weldra ook Uw land in vrede en vrijheid bloeit.

Die eerste twee reëls van die gedig verwys na die dood van Willem I, graaf van Nassau en Prins van Oranje (1533-84), vryheidsheld van die Nederlanders in hul stryd teen die oorheersing deur Spanje, die Tagtigjarige oorlog (1568-1648). Sy bynaam is 'Willem die Swyger'. Hy is op 10 Julie 1584 te Delft deur 'n sluipmoordenaar doodgeskiet. Sy laaste woorde was: O God, het medely met my siel en met my arme volk. In 1984 herdenk Nederlanders in Nederland en daarbuite, onder meer in Pretoria, die dood van hul nasionale held 400 jaar gelede.

'n Ander dokument in die Krugerhuis te Pretoria is die kondoleansie-telegram van meegevoel wat Koningin Wilhelmina aan die familie van President Kruger na sy oorlyde te Clarens op 14 Julie 1904 gestuur het. Dit lui:

Kopie. Vanaf Het Loo¹

Aan familie Paul Kruger, Clarens

Ik betuig U mijn oprechte deelneming
bij het overlijden van den oud President
Paul Kruger
Dat de grootheid van zijn karakter
en zijne vaderlandsliefde ook wederom
en alom geroemd worden ook² U
en Uwe landgenooten bij dit
smartelijk verlies tot troost strekken.

(was geteken:) Wilhelmina

- 1) naam van die koninklike paleis te Apeldoorn
- 2) skryffout; waarskynlik moet ons hier lees: moge

KEN U OMGEWING

Die bygaande twee bydraes oor die damwal van die Hartbeespoortdam is geskryf deur Mnr. G.R. Mulder te Schoemansville aan dié dam. Hy was baie jare onderwyser in die omgewing en weet veel van die geskiedenis daarvan. Die Redaksie van *Pretoriana* is verheug dat hy van sy aantekeninge mag publiseer of herpubliseer.

Hartbeespoortdam se Monument:

Die Dam is gebou gedurende die jare 1921-1924 en die eerste voorbereidingswerke is gedurende Maart 1921 alles weggespoel deur vloedwaters van die Krokodil- en Magaliesriviere. Die werkers was baie teleurgesteld en veral die ingenieur was so moedeloos dat hy sy hoed gevat het en maar padgegee het. 'n Ander ingenieur moes gekry word en hy het moedig die werk aangepak en voltooi.

Baie voorbereidings moes eers getref word voordat werklik met die tunnel en wal begin kon word. Daar moes 'n pad oor Silkaatsnek gemaak word aangesien die ou pad oor Krokodilrivier, waar die water vandag staan, gesluit moes word. Vanaf die huidige polisiestasie moes Scottstraat tot by die tunnel ook gemaak word. 'n Kamp moes opgerig word aan Waterfrontstraat waar die werkers kon woon en verskeie kampe moes ook aan die onderkant van die damwal in gereedheid gebring word. Tydelike skooltjies vir die kinders moes ook in gereedheid gebring word. Elke kamp het sy eie skooltjie, van sink gebou, gehad. In hierdie geboutjies is ook op Sondae kerk gehou, kinders gedoop en Sondagsskoolklasse gegee. Dink nou maar aan al die ongerief in hierdie kampe met hulle tente en sinkgeboutjies tydens reënstorms en die koue wintersdae. Geen wonder dat so baie kindertjies gedurende hierdie dae gesterf het weens omstandighede wat nie verhelp kon word nie. Dokters, verpleegsters en hospitaaldienste was karig en in die meeste gevalle glad nie beskikbaar nie. Jy moes jou maar self verpleeg of sterf. Aaklige toestande waaraan ons vandag glad nie blootgestel is nie, het daaglik in daardie jare geheers. Slegs moed en groot uithouvermoë het die werk aan die dam aan die gang gehou. Ons is dus groot dank en waardering aan hierdie pionierswerkers verskuldig vir hulle byna bomenslike moed en uithouvermoë.

Dis ook interessant om te weet dat slegs Blankes die tunnel en damwal gebou het. Die ossewa, skotskar, slee en kruitwa was so te sê die enigste vervoermiddels. Vanaf Britsstasie is 'n koekepanspoorlyn gebou en met koekepanne is sement, stene en sand na die wal vervoer. Osse, perde, muile en donkies het die koekepanne op die spoorlyn getrek.

Tydens die bou van die dam het VIER manne gesterf in ongelukke - een van hulle by die tunnel en die ander drie toe hulle van die wal afgeval het en noodlottig beseer is. Vir hierdie manne is daar gelukkig 'n MONUMENT naby die tunnel, aan die voet van die Magaliesberg, deur hulle makkers in 1927 opgerig. Snaaks hoe min mense vandag van hierdie gedenksteen weet. Met die loop van jare het die monument versteek geraak in die bosse en die ergste van alles is dat sekere vandaliste of vernielsugtiges die boonste deel daarvan afge-

breek het en in stukke verpletter het. Skande. Ook twee gedenkplate is verwyder en verwoes. Een van hierdie plate is gelukkig digby die monument in die gras opgetel. Die opskrif op die plaat lui as volg:

'Deze steen is opgericht voor de arbeiders van
Hartebeestpoort Irrigatie Werken ter ere van:
Stobie, Putter, Venter en Dixon
Die verongelukt zyn in het verrichten van hun arbeid.
RUST IN VREDE

Van hierdie ou opgetelde plaat het die Rapportryerskorps van Brits 'n mooi koperplaat-afdruk laat maak. Baie dankie aan die Korps.

Die Rapportryerskorps van WESMOOT het vanjaar aan die werk gesprong en die MONUMENT weer baie mooi gerestoureer. Die beskadigde dele is mooi vervang en die Koperplaat is op sy oorspronklike plek weer aangebring. Die Korps is trots daarop dat dit gedoen kon word en dat die MONUMENT so in ere herstel kon word ter nagedagtenis aan hulle wat hulle lewe opgeoffer het vir die bou van die Hartbeespoortdam. Die hoop word dringend gekoester dat die Gedenksteen deur die Republiek se inwoners en nageslagte in goeie toestand bewaar sal word. Die struik en bome om die monument is in so 'n mate verwyder dat verbygangers dit nou van die hoofweg af kan sien. Twintig meter wes van die monument kan met 'n voetpad uitgeklim word teen die Magaliesberg om tot daar te kom en dit van naby te besigtig. 'n Wegwyser is ook aangebring sodat die publiek maklik daar kan uitkom.

Behalwe hierdie monument, is Schoemansville se inwoners gelukkig om 'n hele aantal gedenkstene in hulle omgewing te hê. Ek noem onder andere die volgende: Die kruis op die koppie by Saartjiesnek; die Herbegraafplaas-gedenksteen; die graf van wyle Johan Schoeman, stigter van die dorp Schoemansville; die ou Boere-Engelse-oorlogsfote by Kommandonek; die gedenksteen aan Waterfrontstraat se begraafplaas waar die dooies van die kamp tydens die bou van die dam vandag rus. 'n Ware geskiedkundige plek die Schoemansville. Dan praat ons nie eers van al die avonture en ervarings van baie, baie vistermanne, en die skibootkompetisies, verdrinkings, hengelkompetisies, bootreise, roeibote en pragtige vakansie- en ontspanningsplekke nie. Geen wonder dat ons hier gedurende naweke en vakansietye toegesak word deur die ou mensdom nie. Ons versoek net asseblief dat ons omgewing met al sy interessanhede ongeskonde bewaar sal bly. Dankie.

G.R. Mulder, Schoemansville

Hartbeespoort se Damwalkoepel'

'n Mens wonder hoeveel mense al oor die Damwal geloop of gery het? Maar het u al ooit die inskripsies opgemerk wat bo-aan die Koepel, wat oor die

Wal span, aangebring is tydens die bou van die Wal? Die inskripsies is aan die Ooste- en Westekant aangebring in Latyn. Die inskripsie aan die Oostekant lees in Latyn as volg:

DEDI IN DESERTO AQUAS PLUMINA IN INVIO

Dis die Latynse weergawe van Jesaja 44: 3 en lees as volg in die Bybel: *'Ek sal water giet op die dorsland en strome op die droë grond'*.

Aan de westekant van die Koepel is die volgende inskripsie:

SINE AQUA ARIDA AC MISERA AGRI CULTURA

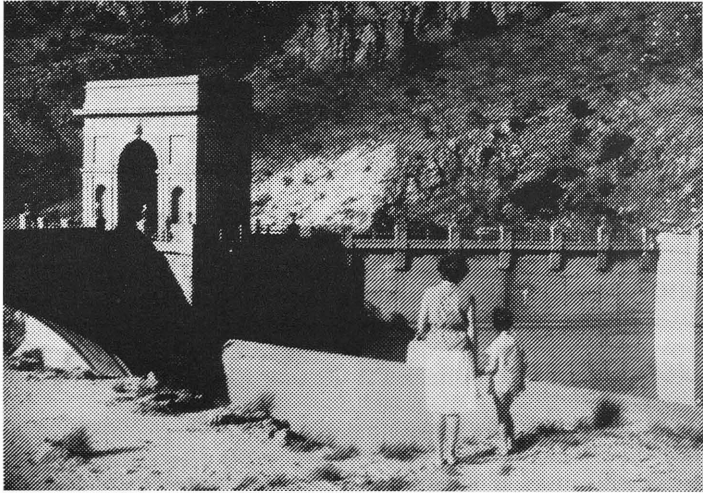
Die betekenis hiervan is min of meer as volg: 'Sonder water is die Boerdery maar droog en ellendig'.

Die waarheid van hierdie inskripsies is seker al deeglik bewys met die loop van jare.

Weet u dat die plan om 'n Dam by Hartbeespoort te bou alreeds in President KRUGER se tyd in die vorige eeu ontstaan het? Maar die Anglo-Boere-Oorlog van 1899-1902, die armoede en ellende daarna, die Unifikasie in 1910 en toe weer die eerste Wêreld Oorlog van 1914-1918 met die tragedie van die REBELLIE in 1915 het veroorsaak dat die bou van die Dam eers in 1920 kon begin.

Die Oos- en Weskanale is eers baie jare later, so laat as 1930, voltooi. En weet u dat die koste van die kanale veel meer was as die Wal self? Met graaf, kielpik en kruit is hulle deur Blanke Arbeid gegrawe. Die Voorman of 'Ganger' soos hy destyds genoem was, was mnr. J.A. NEL. Nadat die kanale voltooi was, het hy die eerste Waterfiskaal van die GELUK nedersetting geword en het dit gebly vir die res van sy lewe. Honderde Blankes het tydens die bou van die Wal en Kanale uitkoms in die Hande-arbeid gevind teen 35 sent per dag. Maar hulle sweet het nie verniet vir die nakomelinge getap nie. Die inskripsies op die Damkoepel het bewaarheid geword.

1. Dit is die gedenkboog oor die pad op die damwal wat die vorm van 'n ou Romeinse triomfboog het; Romeinse keisers het graag so 'n boog opgerig om hul oorwinnings in herinnering te hou - redakteur.

*Damwal van die Hartbeespoortdam en die
Gedenkboog oor die pad op die Damwal*

Foto: C. de Jong, 1964

VICTORIA DRUKKERY PRETORIA